

התורה והמצוה

עלון בענייני מצוה הלכה מנהג ועיונים בעבודת ה'

עלון מס' 11

חול המועד ושביעי של פסח החל בשב"ק ה'תשפ"ה

חול המועד ושביעי של פסח

בפרשת החדש שבתוך פרשת בא, אנו מצטווים בפעם הראשונה על חג המצות: וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה בּוֹ אַתֶּם עֹתִידִים לְצֵאת מִמִּצְרַיִם לֶאֱמֹר לְיִזְכְּרוֹן וְחַגֹּתֶיךָ אֲתוּ חַג לֵיָי אֵת הַיּוֹם הַזֶּה יֵשׁ לַעֲשׂוֹת חַג. לְדַרְתֵיכֶם חֶקֶת עוֹלָם תִּחְנְנֶנּוּ: ומבאר על כל שבעת הימים שבעת ימים מצות האכלו אֶדְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תִּשְׁבִּיתוּ שְׂאֵר מִבְּתֵיכֶם כִּי | כָּל-אֲכָל הַמֶּיץ וְנִכְרְתָהּ הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשׁוֹן עַד-יוֹם הַשְּׁבִיעִי: כלומר: איסור חמץ יש בכל שבעת הימים. אבל וביום הראשון מקרא-קדש וביום השביעי מקרא-קדש יהיה לכם כל-מלאכה לא-יעשה בהם אֶדְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל-נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יַעֲשֶׂה לָכֶם: כלומר: היום הראשון והיום האחרון של החג נקראים 'מקרא קדש', ואסורים בעשיית מלאכה חוץ ממלאכת אכל נפש. הימים שבין שני הימים הללו נקראים **חול המועד**, דהיינו ימי חול שבתוך המועד, ואסורים בעשיית מלאכות שאינן דבר האבד, חוץ ממלאכות מסוימות המותרות לצורך המועד. איסור עשיית מלאכה לא נכתב בפירוש בתורה ודרשוהו חז"ל מהפסוקים (נחלקו התנאים מאלו פסוקים). יש אומרים שאלו דרשות גמורות, ואם כן איסור מלאכה בחול המועד הוא מן התורה, ויש אומרים שהדרשות הן רק אסמכתאות, ואיסור מלאכה בחוה"מ הוא מדרבנן. לכו"ע ימים אלו הם חלק מהחג ודאי שהם ימים שמחים (לקמן נעמוד קצת על ההבדלים בין שמחת חג המצות לשמחת חג הסוכות).

קרבת חג הפסח זהים בכל שבעת הימים, משא"כ בחג הסוכות בו מקריבים בכל יום מספר אחר של בהמות. מסיבה זו בחג הסוכות אומרים הלל בכל יום משבעת ימי החג (כי כל יום נחשב כאילו הוא יו"ט בפנ"ע), אך בפסח קורים את ההלל רק ביו"ט ראשון (קריאת ההלל בשאר הימים היא רק מנהג, ולכן מדלגים בו).
כבר עמדתי על כך כי בפשטות, בפסח רק ביו"ט ראשון ובליילה שלאחריו (משום לינה) צריך להיות בביהמ"ק, ואח"כ 'ופנית בבקר והלכת לאהליך'. אך בחג הסוכות חג הסוכות שבעת ימים ... ושמחתם לפני יי' אלהיכם שבעת ימים: עיקרו של חג המצות הוא היום הראשון. ת"ח ידוע ביאר: בחג המצות, היו"ט הראשון עיקר, ושאר ששת הימים נספחים לו. למשל: מי שלא הקריב חגיגה ביו"ט ראשון, יכול להשלים בשאר הימים. בחג הסוכות קבעה התורה שבעה ימים של חג שכל אחד מהם יש לו קרבן מיוחד ונחשב כמו יו"ט בפני עצמו, אך אחרי שבעת ימי החג נוסף יו"ט של שמיני עצרת, שהוא נספח לשבעת ימי חג הסוכות.

ברור ששמחת חג הסוכות גדולה בהרבה משמחת חג המצות. ברור שיש עוד כמה מעלות בחג הסוכות מעל חג המצות וחג השבועות (כבר כתבתי ובעז"ה אאריך עוד על עניין חג הסוכות). אין צורך לחפש סיבות מדוע יום פלוני גדול מיום פלוני ולחשוב שבזכות ההרגשה הזו יצליחו להעריך יותר את היום. כל שלשת הרגלים יש להם מעלות מיוחדות, אלא שיש דרגות מסוימות. לפני מספר שנים שמעתי איזה דרשן שמנסה (ללא הצלחה... לענ"ד) להשוות בין חג הסוכות לשביעי של פסח. בין הדברים אמר משהו על כך שבשביעי של פסח נבקע הים, והאריך לבאר מדוע עניין זה גדול הרבה יותר מניסוך המים. אני מבין שרצה לתת משקל לשביעי של פסח מול סוכות. מי שרוצה לעבוד את הקב"ה באמת בשמחה, לא נזקק לדברים כאלה. אגב, אין שום מצוה ושום הלכה הנלמדת מכך שבשביעי של פסח ארע המעמד האדיר של קריעת ים סוף שנעשה כולו על ידי הקב"ה בעצמו. ניסוך המים לעומת זאת זו מצוה שעלינו (כלומר, על כל עם ישראל) לעשותה.

במשנה מבואר בפסח קורין בפרשת מועדות של תורת כהנים. לא נזכר כלל מה קוראים בשאר הימים. יתכן כי במקור באמת לא קראו בתורה בשאר ימי חג המצות ורק בתקופה מאוחרת יותר הנהיגו לקרא בכל ימי הפסח, יתכן כי כבר בזמן המשנה קראו בכל שבעת ימי הפסח, אלא שהקריאה בשאר הימים לא היתה קבועה במסמרות. עכ"פ, רש"י על המשנה מציין את הברייתא שהביאו האמוראים בה שנו התנאים קריאות הימים שלא נזכרו במשנה (גם ברייתא זו הושלמה מאוחר יותר על ידי האמוראים שנהגו יו"ט ב' של גלויות שאין מקבלים עליו שכר כידוע- בו לא נהגו חכמי המשנה והברייתא שנשנו בארץ ישראל).

בברייתא שבתלמוד בבלי אמרו ושאר ימות הפסח מלקט וקורא מעניינו של פסח. על הגרסא בברייתא שבתוספתא, וכן על פירוש רב פפא, ועל מנהג בני ארץ ישראל נדון א"ה בהרחבה במקום אחר. עכ"פ, למעשה נהגו בני בבל מנהג מחודש לפיו דוחים את קריאת היום הראשון ליום שני של פסח, וביום ראשון קוראים 'משכו'. אביי נתן סימן לקריאות אלו משך תורא קדש בכספא פסל במדברא שלח בוכרא. בסימן זה נמצאות כל קריאות הפסח שבתורה (מנהג אחר נהגו בני ארץ ישראל, לפי מנהגם קראו כל ענייני קרבן פסח שבתורה). על קריאת כל הבכור הנדחית בארץ ישראל, ועל חידוש המנהג כיום כשאנו זוכים בחסדי ה' לשבת בארה"ק ומצפים לבניין בית המקדש, ראה בעלון החדשי של קהלתנו. במקום אחר נתתי ביאור מסויים לקריאות התורה בחג המצות. במסגרת זו נתעכב על הסגנון בו נכתבו בתורה ענייני חג המצות, אותם אנו קוראים בכל ימי חג המצות. הבאתי לעיל את פרשת החדש. שם נקרא היום הראשון של פסח 'חג', שאר ימי חג המצות לא נקראו בשם חג. אמנם, בפרשת 'קדש ל' שבסוף פרשת בא, כתבה התורה: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל-הָעָם זְכוֹר-אֶת-הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יָצִאתֶם מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיא יי' אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכֵל חֶמֶץ: הַיּוֹם אַתֶּם יְצֵאתֶם בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב: כאן מדובר על היום הראשון. ואז עובר לשאר הימים וְהָיָה כִּי-יָבִיאתֶךָ יי' אֶל-אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי ... וְעָבַדְתָּ אֶת-הָעֵבֶדָה הַזֹּאת בְּחֹדֶשׁ הַזֶּה: כלומר: לאחר שתבואו אל הארץ, ועבדת וגו'. שבעת ימים האכל מצות וביום השביעי חג ליי'. כאן נקרא היום השביעי 'חג'. על היום הראשון כבר ציווה בפרשת 'החדש הזה לכם'. כמובן שאין כאן התייחסות לקריעת ים סוף שלא ארעה עדיין בשעה שאמר הקב"ה למשה פרשה זו (אם כי, יש מחלוקת לגבי הזמן בו נאמרה הפרשה).

בפרשת משפטים נאמר: אֶת-חַג הַמִּצּוֹת כְּלוּמָר: אֵת חַג הַמִּצּוֹת הַקָּיִים כָּבֵד וְהִידוּעַ לָךְ (הפרשה הזו נאמרה במדבר) תִּשְׁמֹר. שְׁבַעַת יָמִים הָאֹכֵל מִצֹּת פֶּאֶשֶׁר צִוִּיתְךָ לְמוֹעֵד תִּדְרֹשׁ הָאֶזְבִּיב כִּי-בֹו יֵצְאֶת מִמְצָרֶיךָ וְלֹא-יִרְאוּ פָנַי רִיקָם: גַּם בְּפִרְשַׁת כִּי תִשָּׂא נְאֻמָּה לְשׁוֹן זֶה. כֹּאן אוֹלֵי יִתֵּן לְפָרֵשׁ אֶת חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר וְכוּ".
על השינויים בלשון התורה לגבי חג השבעות וחג הסוכות, אכתוב א"ה קרוב לחג השבועות הבעל"ט.

בפרשת המועדות שבפרשת אמור: בַּתִּדְרֹשׁ הַרְאִשׁוֹן בְּאַרְבַּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעֲרֵבִים פֶּסַח לַיְי: כֹּאן מדבר על הקרבת קרבן הפסח ביום "ד. ועבר ליו"ט של חג המצות: וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חַג הַמִּצּוֹת לַיְי שְׁבַעַת יָמִים מִצֹּת תֹּאכְלוּ: שׁוֹב אֲנִי רֹאִים כִּי הַיּוֹם הַרְאִשׁוֹן נִקְרָא חַג. יש כאן שבעה ימים, שהראשון שבהם הוא חג. בַּיּוֹם הַרְאִשׁוֹן מִקְרָא-קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל-מִלְאכַת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ: וְהִקְרַבְתֶּם אִשָּׁה לַיהוָה שְׁבַעַת יָמִים בַּיּוֹם הַשְּׂבִיעִי מִקְרָא-קֹדֶשׁ כָּל-מִלְאכַת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ:
כך גם בפרשת המוספים שבפרשת פנחס: וּבַתִּדְרֹשׁ הַרְאִשׁוֹן בְּאַרְבַּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ פֶּסַח לַיְי: וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חַג שְׁבַעַת יָמִים מִצֹּת יֹאכְלוּ: בַּיּוֹם הַרְאִשׁוֹן מִקְרָא-קֹדֶשׁ ... וְהִקְרַבְתֶּם ... וּבַיּוֹם הַשְּׂבִיעִי מִקְרָא-קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם ...

על עניין זה כב' חגים החלים באותה העת, כבר כתבו רבים. ראה בהרחבה בספר זכור ושמור של הרה"ג יואל בן נון שליט"א. בחומש דברים בפרשת ראה נזכרים שלשת הרגלים ועניין עליה לרגל וכו'. פרשה זו נקראה על ידי בני ארץ ישראל בשבת שבתוך החג. בזמננו, יש שהציעו לקרא פרשה זו באחד מימי חג המצות, אאריך על כך במקום אחר א"ה. על"פ, בפרשה זו נאמר: וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חַג הַמִּצּוֹת לַיְי שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכְלוּ עֲלֵיכֶם מִצֹּת לֶחֶם עֲנִי עֲנִינִים שֶׁל כֹּל שְׁבַעַת יְמֵי הַפֶּסַח הַזֶּה: יְצִיאַת מִצְרַיִם כִּי בַחֲפֹזוֹן יֵצְאֶת מִצְרַיִם מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת-יְוָם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ: ... וּבִשְׁלֹת וְאֹכְלֹת בְּמִקְוֵם אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּוָפְנֵיךָ בְּבִקְרָר וְהִלַּכְתָּ לְאֶהֱלֶיךָ: שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכְלוּ מִצֹּת וּבַיּוֹם הַשְּׂבִיעִי עֲצַרְתָּ לַיְי אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה: כֹּאן נִקְרָא הַיּוֹם הַשְּׂבִיעִי 'עצרת'. יתכן שאחד הטעמים לשם זה הוא: כִּי לְפַעֲמִים הִיָּה צָרִיךְ לַעֲצוֹר בַּדֶּרֶךְ וּלְעִשׂוֹת אֶת הַיּוֹם הַזֶּה. הרי פעמים רבות היו עולי רגלים שהגיעו ממרחק, וחגגו בבית המקדש רק את יו"ט ראשון, ולאחר מכן חזרו לביתם. למעשה, זהו ה'יו"ט היחיד מבין שלשת הרגלים שלא אמורים לחגוג אותו במקדש. אולי גם זהו טעם לשם 'עצרת', כי מחוץ למקדש אין בו מצוה מיוחדת חוץ מעצם היותו יו"ט.

בניגוד לחג הסוכות, ימי ספירת העמר הם ימים מאד קריטיים עבור התבואה, ולכן לא כולם יכלו להרשות לעצמם להתעכב רחוק מהשדה זמן רב כל כך. עד כדי שיש מפרשים שמטעם זה לא חיבה התורה בפסח להיות במקדש כל שבעת הימים.

אופן קיום החג

את כל שלשת הרגלים עלינו לחגוג בבית המקדש שיבב"א. לשם עולים לרגל לשמוח לפני ה' ולהקריב קרבנות וכו'. זו הצורה האמיתית של החג. בחג הפסח הקריבו את הקרבן בערב החג, ואכלוהו צלוי על מצות ומרורים בליל יו"ט בו יצאנו ממצרים. כבר בעבר כי עניין קריעת ים סוף הוא חלק בלתי נפרד מסיפור יציאת מצרים. גם שביעי של פסח עניינו הוא יציאת מצרים, וכמבואר בפסוקים 'שבעת ימים תאכל עליו מצות'.

כשהיה בית המקדש קיים, היו א"כ שני ימים טובים (וחול המועד ביניהם) של עניין סיפור יציאת מצרים. את ה'יו"ט הראשון חגגו בבית המקדש, את האחרון (שביעי של פסח) היו שחגגו כבר בביתם. אני מעלה כאן השערה נועזת, שמצאתי לה רק מעט סימוכים, אך לא ראיות ברורות: יתכן כי כשבית המקדש היה קיים, היה ברור לכולם ההבדל בין שני הימים טובים הללו, את הראשון חוגגים בירושלים קרוב לבית המקדש, ואת היום השביעי - שאף הוא מקרא קדש - חוגגים באווירה שונה בבית או אף בדרך. אף אלה שנשארו בירושלים או אלה שגרו שם, ודאי הרגישו בהבדל. אמנם, לאחר שנחרב בית המקדש, רצו לתת איזה הבדל מצד הרגש בין שני הימים טובים הללו, גם כעת כאשר בעוה"ר אין לנו כבר קרבן פסח, ואיננו עולים לרגל. לכן נתנו את המשקל העיקרי על עניין קריעת ים סוף שארע ביום הזה (יתכן שגם בזמן שביהמ"ק קיים היה איזה עסק סביב קריעת ים סוף ביום הזה, אך לא נצרכו לכך). כך קבל יום שביעי של פסח משמעות נוספת, עד שבארץ ישראל היו שכינו יום זה בשם 'יום ויושע'. בזמננו יש הסוברים כאילו קבעה התורה יום אחד לזכר יציאת מצרים, ויום אחד לזכר קריעת ים סוף. אך כפי שבארתי, זה ודאי אינו.

מאוחר יותר (לא אכנס כאן לדיון מתי בדיוק החלו לעשות כן), החלו לנהוג בגולה יו"ט שני עליו מבואר בירושלמי (עירובין פ"ג ה"ט): ר' בא ר' חיייה בשם ר' יוחנן בְּנֵי אֲמֵי נְחֻרֵי-בֵי שְׁמֹנֵי נְטִירָה אֶת-הַכְּרָמִים כְּרָמֵי שְׁלֵי לֹא נְטִירָתִי מִי גָרַם לִי לִהְיוֹת נוֹטְרָה אֶת הַכְּרָמִים עַל שֵׁם כְּרָמֵי שְׁלֵי לֹא נְטִירָתִי. מי גרם לי להיות משמרת שני ימים בסוריא על שלא שמרתי יום אחד בארץ סבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שנים ואיני מקבלת שכר אלא על אחד. כעת נוצרה "בעיה" נוספת: ב'יו"ט ראשון של פסח עניין ה'יו"ט ברור: סיפור יציאת מצרים. מה ב'יו"ט שני? על ליל הסדר חוזרים שוב כצורתנו. אך לפעמים הרגש מבקש משמעות חדשה. רבותינו הראשונים נתנו איזה דגש ביום הזה על עניין העמר. כך אנו רואים את פיוטים שחוברו על עניין זה (אגב, בקהלתנו אנו אומרים פיוטים אלה ביום שני, אף שהוא חוה"מ כתורה וכהלכה). כנראה שבתקופה מאוחרת כשכבר פחות עסקו בלשון הקדש, ופחות הבינו את הפיוטים (ולפעמים נעשו הפיוטים כ"חק", שאסור לשנותם וממילא עיקרם היה עצם האמירה), חפשו ליצוק משמעות נוספת ליום שני של פסח. כך נוצר במקומות מסוימים איזה צורך להוסיף דבר בסעודה זכר לתליית המן ביום ב' של פסח (אגב, יש החולקים על כך). מה שאינו מובן כלל בחו"ל, וכי מוסיפים ב'יו"ט ב' מאכל יותר מ'יו"ט א'?

ומה עם יו"ט שני של שביעי של פסח? אף ליום זה נמצאה משמעות נוספת: קביעת יום זה כיום של מתנת יד על שם קריאת התורה הנקראת בו ביום. מאוחר יותר התפתח אף מנהג ה'זכור' (אגב, עליו תמהו רבים, אך אכמ"ל). ודאי שכאן בארה"ק - ובפרט שאנו כה קרובים לבניין ביהמ"ק בב"א - אין כל מקום לקיום מנהג יזכור. אם רוצים, אפשר לדחות ליום אחר בשנה (לדוגמה: אחת מג' תענינות בה"ב שאחר הפסח או אחר הסוכות).

ויהי רצון שנזכה במהרה לעלות ולחגוג לפני ה' בשל פעמי רגלינו

להערות והארות בעניין העלון:

יחזקאל נוימן קצות החשן 9/6 מודיעין עילית. 0527167567. דוא"ל: yn0527167567@gmail.com.

לתרומות: ניתן לתרום בעמדות נדרים פלוס בקופה: 'עדת יראים-אושטרייך' לשונית 'תרומות עבור קונטרסים וחיבורים'